

Ново ВУКОВИЋ*

БЕСЈЕДА ПОВОДОМ 150-ГОДИШЊИЦЕ ЊЕГОШЕВЕ СМРТИ **

Даме и господо,

Међу парадоксима овог свијета један од највећих је чињеница да и бесмртни умиру. Високо уздигнути у сфери духа, тешко докучиви просјечним људима, они са њима, ипак, дијеле усуд физичке коначности. На данашњи дан, прије равно 150 година, упокојио се Његош. Био је, дакле, Лучиндан, касна јесен. И без забиљежених сјећања очевидаца, лако нам је замислити покисли цетињски амбијент и један од оних сивих дана, дана за умирање, о којима често пјевају меланхолични пјесници. Ако изузмемо брата му Јока, посјеченог у раној младости у несрећној бици на Грахову, Његош је први напустио породични круг. Највеће звијезде најбрже сагорјевају. Са великим космичким дилемама и погледом који је тако моћно продирао кроз простор и вријеме отишао је са свега тридесет осам година. Иза њега су остали и родитељи, и сестре и брат Перо, обични, прости људи, обрвани свакодневним бригама и тешким животом, да дуго још ходају по просторима подловћенским. Остало је записано да га је смрт походила у исти дан и сат кад је, прије двадесет једну годину, над одром Петра I, закалуђерен и постављен за господара Црне Горе.

Његош је метеорски прошао овим нашим свијетом, као да се журио неком другом, у ком га чекају задаци вишег реда, они који стоје у домену велике тајне и исконске људске слутње и вјере. Иза њега је остао најблиставији духовни траг, којему вријеме у распону од вијека и по служи као фон на ком се очитује снага његових поетских визија и дубина његових филозофских идеја. Тај човјек је видио готово све; с лакоћом, какву имају само повлашћени, кретао се у најтежим, вјечним темама живота, историје, науке, религије, демонстрирајући колосалну снагу и своје имагинације и свог

---

* Доктор књижевности, академик ЦАНУ, ред. проф. универзитета.

** Бесједа одржана у Црногорском народном позоришту.

ума. Као да је био у комуникацији са вишим сферама. И кад је умирао, био је загледан у њих. Они око њега нијесу разумјели смисао неких његових ријечи. Умро је зато сам, премда окружен људима који су га вољели и које је волио. Ко зна јесу ли схватили смисао његове одлуке да буде сахрањен на Ловћену. Како би и могли схватити шта је све пјесник са Ловћенског врха видио и о чему је на њему умовао? Како би и могли схватити поглед уроњен у плаветнило мора „гдје вјетрови и мутни облаци/ дријемају у морској тавници” или поглед на чудесну игру муња које творе огњени крст на небу Црне Горе? Пјесници такве снаге као да имају тајни пакт са временом: оно полако, штедљиво, отвара дубљи смисао њихових дјела и њихових поступака. Било је тако и са Његошевом посљедњом вољом. Иако можда неразумљива, испуњена је без поговора. Од тог тренутка Ловћен планина, ни највиша ни најљепша у мору црногорских брда, постао је наш Олимп, развође између два свијета. Његош је са те тачке, још за земног вијека, гледао оба: један физичким, други духовном погледом. Било му је дато да види, али не и да живи.

Без обзира на то што око Његоша не лебди мистерија физичког постојања као око Хомера или Шекспира, тајна његове појаве није мања. Хомер се догодио негдје у праскзорје цивилизације у народу који удара темеље васколикој културу Западног свијета. Шекспир се појављује у вријеме кад поустали европски исток, растрган империјалним походима и освајањима азијских народа нема шта да понуди; јавља се у народу који постепено преузима једну од доминантних улога у оквирима хришћанског свијета. Његош се јавља у историјским околностима које практично искључују могућност појаве књижевног генија. Истина, то вријеме у европској књижевности, означено као епоха романтизма, јесте вријеме пјесничких генија: Пушкин, Гете, Бајрон, Иго, Леопарди и још цио један блистав низ, какав није породила ниједна ранија ни каснија епоха. Али ниједан од њих није се јавио у малом народу, нити у земљи која живи на ивици ножа, као острво у мору Турске империје, у окамењеним формама живота, који се вјековима практично није мијењао. Његова појава је парадокс, логички и цивилизацијски преседан. У народу који бројем једва да достиже број војске коју на њега воде босански или скадарски везири, у земљи која у свом каменом мору нема градова, ни путева, ни школа, ни школованих, гдје генерације једва стижу да запамте очеве и гдје се ослонац смислу трајања налази у принципу борбе и слободе, који су уздигнути до божанских принципа, рођење генија статистички је мало вјероватно. Но и кад природа направи такву игру, пут од обзване таквог генија је далек. Биографи Његошеви, истина, биљеже да је у Цетињском манастиру, станишту његових претходника, млади владика нашао један број великих књига. Читао је Хомера и класичне писце, Дантеову „Божанску комедију”, Милтонов „Изгубљени рај” итд. И та чињеница представља велику ствар, скоро невјероватну. Али што је написао књиге равне њима, то је већ једно од оних чуда којему, ево већ сто пе-

десет година тражимо логичко објашњење, а Бог зна да ли ћемо га икад у домену логике и наћи.

Никада нико, ни прије ни послје њега, у нашем народу није запјевао тако моћно. Никад нико није доводио ријечи српског језика у такав поредак и стварао слике и визије такве снаге. Никад нико са таквом лакоћом није знао да у само неколико стихова обухвати толико простора, да своје грандиозно платно рашири по пространству мора и неба, да се визијом пробије до космичких дубина и чина стварања. Нико није тако моћно говорио језиком великих симбола. Већ први од његових спјегова, „Луча микрокозма”, увео га је у ред великих метафизичких пјесника европских. Он је посегнуо за универзалном темом стварања, оном која је у центру великих митова и теогонија. Та тема исијава вјечна питања око којих су исплетени сви филозофски системи до данас. Како је настао свијет, како се одиграла велика космичка драма у којој су носиоци супротних принципа водили битку за превласт хаоса или хармоније? Како је настао човјек, и душа у њему, и који небески закони омеђавају његову земну егзистенцију? А онда је дошао „Горски вијенац”. „Његош је тог љета био нешто много генијалан”, просто ће се отети усклик једаном испитивачу дјела великог поете, суоченом са невјероватним ритмом којим се успињала његова умјетност. О том дјелу написани су безбројни текстови и бројне књиге; као и сва она ријетка остварења вансеријске љепоте и умне силе, оно ће бити трајни изазов кроз вријеме и науци и обичном читању. Свака генерација ће успостављати свој однос с њим, сваком нараштају он ће пружати нову еманаацију и неспознате људе. Нема примјера да је једна књига тако окупирали народну свијест, те да је постала неком врстом наше култне, свете књиге, у којој се тражи и налази, као у Библији, одговор на сва питања од најмањих до највећих. Нећу цитирати ниједан стих из „Вијенца”. А и који бих? Како бирати из нечега што је већ изабрано? Шта се може извући из кутије пуне дијаманта него дијамант? Сваки од тих стихова је одјекнуо хиљаде пута у вашем слуху и исто толико пута запарао по вашим мислима. Они бију силином поетског замаха и кад говоре о божанској љепоти и хармонији и кад говоре „ствари страшне, којима је овај свет испуњен”. Стихови тог спјева, уосталом, тако су се расули по језику нашем, да их већ мијешамо са најблиставијим гномским истинама, и ове, опет, са Његошевим стиховима. Не заборавимо, најзад, ни „Шћепана Малог”, треће Његошево велико дјело. Иако је најмање истраживано и потиснуто у сјенку претходна два, дјело је великих домета, невјероватног драмског потенцијала, у ком савремена критичка мисао проналази спону која је најјаче везује са модерним духом.

Његош је био чиста духовност. Пјесник и владика – два најсуптилнија занимања. Иза њега у материјалном смислу није остало скоро ништа, сем гроб на Ловћену. Па и он, рушен и обнављан, пресељаван и враћан, као да је изгубио карактер сваке материјалности и постао симбол, тачка између неба и земље, издигнута изнад обична свијета онолико колико је и он изнад

њега био. У духовном смислу, пак, Његош је творац цијелог једног свијета, иако литераран те, према томе, и фикционалан, згушњава сву нашу прошлост, нашу херојску епопеју, приказујући је не само у њеном митском и историјском контексту, него и у универзалним координатама човјекова космичког случаја. Кад човјек крене, ако му је образбом и природом дато, да улази у тајне тог свијета, почиње дубље и комплексније да разумијева и овај који му је дат рођењем и да га посматра погледом који продире испод површине ствари у универзалне суштине.

До дана данашњег, Његош је остао у нашој књижевности изван мјерила, изван поређења. Ако неки одушевљени критичар за стих неког пјесника и каже да је његошевске снаге, онда то само наглашава бескрајну провалију која стоји између цјелина њихових дјела. Помињање Његоша постало је синоном за недостижно. Он спада у оне гогантске појаве које дјелују поражавајуће на остале пјеснике. Лаза Лазаревић, познати српски приповједач XIX вијека, кад је прочитао Толстојеву „Крајцарову сонату”, двије године није написао ни ретка. „Овај је казао све!”, биле су ријечи којима је образлагао свој утисак и своју књижевну апстиненцију. Кад човјек прочита „Горски вијенац”, ако је уз то и сам пјесник, мора осјетити нелагодност због тога што и сам пише стихове: Чему? Овај је све казао! Ипак, ево сто педесет година послје Његоша пишемо пјесме на његову језику. Силно поетско врело, које је еруптивно прокључало у оних неколико година XIX вијека, није исцрпило све. И послје потопа су падале кише. Али никад се више нијесу „отвориле уставе небеске”, како каза библијски стих.

Сваки пу кад нас неки повод сличан вечерашњем суочи са чињеницом да су и горостаси попут Његоша смртни, искрсава и питање: Какав је смисао појаве тих људи? Можда нам их Провиђење шаље да нас охрабри, да у овом пролазном животу и овом свијету који је одавно назван „Долином плача” пружи примјер до којих се висина може уздићи смртни човјек. Ако је Бог био пјесник кад је стварао овај свијет, мора да је и пјесник „Горског вијенца” био божански надахнут кад је писао то дјело. И ја који изговарам са страхопоштовањем ове ријечи, обичне, слабе ријечи, имам наду да ће их свечаност тренутка уздићи и подстаћи нас овдје окупљене да се, макар и накратко, мислима и фантазијом винемо у оно херојско доба Црне Горе кад је њен народ имао само Његоша и Бога изнад себе, а посебно да се винемо у оно чудесно љето 1846, када је у глави младог Рада Томова дозрео „Горски вијенац”, љето када му га је, да се послужим библијском асоцијацијом, Бог даривао, као Мојсију Таблице Закона на Гори Синајској.